

ІІІ. ЕКОНОМІЧНА, СОЦІАЛЬНА ТА ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 314.18 (477.52)

О.Г. Корнус

ОЦІНКА ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті досліджено сучасну демографічну ситуацію у Сумській області. Проаналізовано динаміку народжуваності, смертності та природного приросту населення. Визначені основні чинники демографічної кризи, що впливають на рівень народжуваності, смертності, природного скорочення. Подано ряд рекомендацій щодо політичного демографічної ситуації в регіоні.

Постановка проблеми. Демографічна ситуація, що склалася в Сумській області характеризується як кризова. Спостерігається скорочення чисельності населення, тривалості життя, порушення статево-вікової структури населення, збільшення рівня смертності, відкладання шлюбів, збільшення кількості розлучень, негативне сальдо міграції тощо. Зниження народжуваності є основною причиною загострення демографічної кризи як в Україні, так і в Сумській області зокрема. Глобальна тенденція зниження народжуваності посилилася у зв'язку з економічною кризою, невпевненістю у майбутньому, зниженням рівня добробуту населення, руйнуванням системи дошкільного та позашкільного виховання, незадовільним станом репродуктивного здоров'я населення. Через низьку народжуваність деформується віковий склад населення, зменшується його демографічний і трудовий потенціал. Саме населення є одним із індикаторів соціально-економічного розвитку як держави, так і регіонів. У зв'язку з цим і виникає потреба деталізації демографічних досліджень на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження демографічної ситуації в Україні здійснювали чимало українських вчених, зокрема С. Біляцький, В. Джаман, В. Герасимчук, Ф. Заставний, Н. Дубницька, Е. Лібанова, Л. Нємець, С. Пирожков, О. Топчієв, О. Хомра та ін.

Метою статті є аналіз динаміки демографічної ситуації у Сумській області та шляхи вирішення демографічної проблеми на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Протягом всього етапу існування в Сумській області постійно спостерігалося скорочування загальної чисельності населення. На момент утворення Сумської області у 1939 р. чисельність населення становила 1706,1 тис. осіб. Це найвищий її показник за час існування. Перепис населення 1959 р. зафіксував різке зменшення чисельності населення, що пов'язано з великими втратами під час Великої вітчизняної війни. До 1970 р. населення області поступово зростало. А вже перепис населення 1989 р. показав скорочення населення на 71,3 тис. осіб. Процес депопуляції населення продовжувався далі. За даними Всеукраїнського перепису 2001 р. в області чисельність населення

скоротилася на 206,4 тис. осіб. порівняно з 1989 р. і складала 1299,7 тис. осіб, що становить 90,8% до чисельності населення області у 1989 р. Процес скорочення населення продовжувався і у післяпереписний період.

За 2001-2011 рр. Сумщина втратила ще 127,4 тис. осіб. Станом на 1 січня 2011 р. загальна чисельність населення регіону становила 1161,5 осіб (19 місце серед регіонів України), у т.ч. чисельність міського населення зменшилась до 783 тис. осіб (67,4%), сільського – 378,5 (32,6) тис. осіб. Відмічається скорочення чисельності як сільського, так і міського населення. Після 1989 р. чисельність міського населення поступово почала скорочуватись і цей процес триває й далі. Чисельність сільського населення мала тенденцію до скорочення від року утворення Сумської області і у 2010 р. вона мала найнижчі показники.

Одним із головних чинників, що впливає на загострення демографічної кризи у Сумській області є падіння народжуваності. Саме вона у даний час робить вирішальний вплив на характер відтворення населення. На народжуваність впливає ряд причин: економічних, соціальних, психологічних, біологічних. У 2009 р. у Недригайлівському районі Сумської області була зафіксована найнижча народжуваність в Україні – 7,2. Протягом 2010 р. в регіоні народжуваність скоротилася ще на 7%.

Аналіз народжуваності в області протягом 1950-2010 рр. встановив, що найбільша народжуваність зафіксована у 1950 р. і становила 21,6 народжених на 1000 осіб. Як видно з рис. 2 у Сумській області спостерігалося поступове зменшення народжуваності до 2002 р., коли коефіцієнт народжуваності досягнув свого мінімального значення (6,7%). Протягом 2003-2009 рр. народжуваність поступово зростала, коефіцієнт народжуваності у 2009 р. досяг 9,1%. Однак, вже протягом 2010 р. рівень народжуваності знизився (рис. 1).

За даними статистики у 2010 р. в області народилось 10360 дітей, що на 321 дитину менше, ніж у 2009 р. Показник народжуваності зменшився порівняно з 2009 р. з 9,1 до 8,9 народжених на 1000 жителів. У порівнянні з 2009 р. спостерігалося зростання показника народжуваності у м. Шостка, Роменській міськраді та 10 районах області. Найбільше зростання зафіксовано у Конотопському (з 7,3 до 8,7 особи на 1000 населення), Охтирському (з 7,7% до 8,9%), Липоводолинському (з 7,5% до 8,6%) районах. Найвищими показники народжуваності були у Роменській міськраді (10,3 народжених на 1000 населення), Лебединській міськраді та Краснопільському районі (по 10,2%), Сумській міськраді (10,0%); найнижчі – у Великописарівському (7,2%), Недригайлівському, (7,4%), Глухівському (7,5%) районах. У Путивльському районі рівень народжуваності залишився на рівні показника 2009 р.

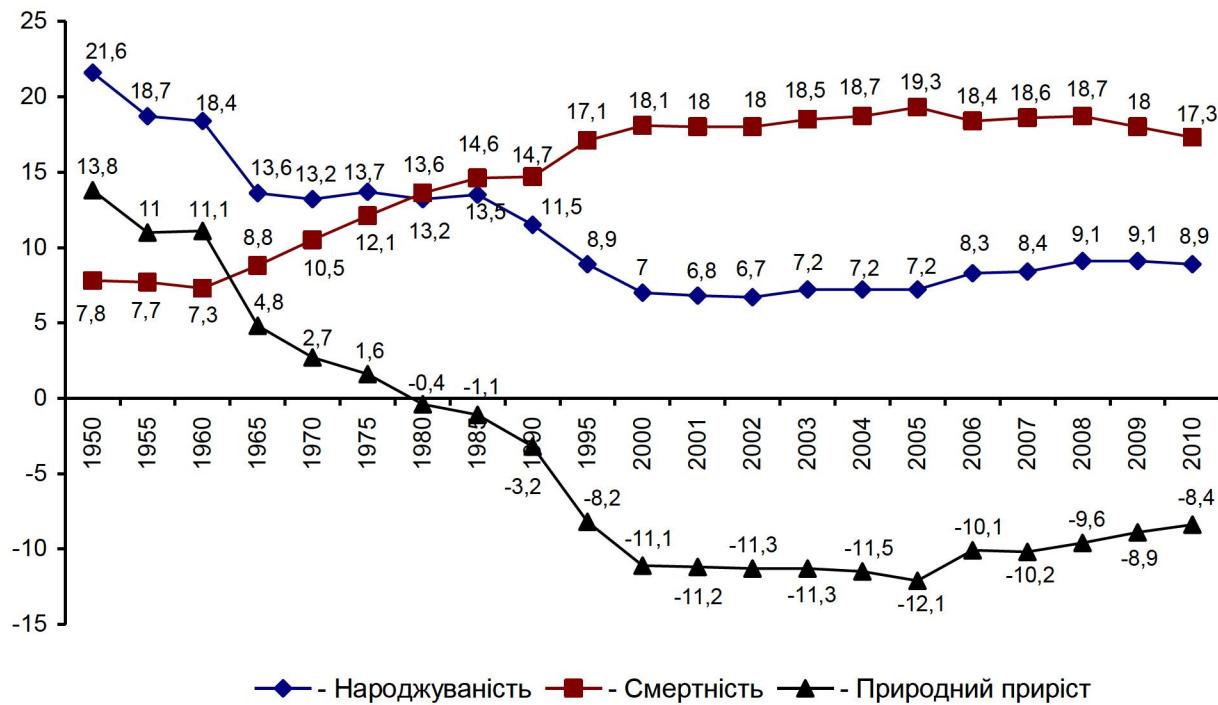

Рис. 1. Динаміка народжуваності, смертності та природного приросту населення у Сумській області за 1950-2010 рр. (побудовано за даними [2; 3; 4])

Початок 1990-х рр. в Україні ознаменувався стрімким зростанням смертності. У Сумській області це зростання почалося ще з 1985 р. і швидкими темпами зростало до 2006 р. досягнувши найвищого показника 19,3 на 1000 осіб. Далі коефіцієнт смертності поступово знижувався і у 2010 р. становив 17,3%. Кількість померлих у 2010 р. складала 20146 осіб, що на 1014 осіб менше, ніж у 2009 р. Найбільше зниження смертності спостерігалось у Тростянецькому (з 21,7 до 18,9 особи на 1000 жителів), Недригайлівському (з 23,3% до 20,9%), Шосткинському (з 25,5% до 23,0%) районах. Зростання показника смертності населення спостерігалось у Середино-Будському районі (з 19,8 до 21,2 особи на 1000 жителів), Конотопській міськраді (з 13,5% до 13,7%), Липоводолинському районі (з 20,8% до 21,0%) та Білопільському (з 19,8% до 19,9%).

На високий коефіцієнт смертності в регіоні впливає ряд чинників: висока частка людей пенсійного віку, висока захворюваність населення, низький рівень медичного обслуговування, особливо у сільській місцевості, низький рівень та несприятливі умови життя та праці значної частини населення, поширеність шкідливих звичок та нехтування нормами здорового способу життя. Найбільша кількість смертей у 2010 р., особливо у працездатному віці, спостерігалася від хвороб системи кровообігу, онкозахворювань, нещасних випадків, отруєнь і травм. Висока смертність чоловіків припадає на найкращі роки життя і цей ста-

тевий дисбаланс набув особливо великих розмірів у працездатному віці з максимумом в інтервалі віку від 20 до 40 років.

Основним джерелом формування населення є його природний приріст, що є результатом взаємодії народжуваності та смертності. У Сумській області спостерігається тривала тенденція природного скорочення населення. Найбільші показники природного приросту відмічалися у 1950 р. (13,8%), після чого темпи приросту поступово знижувалися, аж поки у 1980 р. коефіцієнт природного приросту не опустився до негативних значень (-0,4%). Зауважимо, що серед міського населення природне скорочення починається лише з 1995 р. (-4,1%), тоді як у сільській місцевості це явище почалося ще у 1970 р. і становило -0,9%.

Незважаючи на незначне зростання народжуваності у останні роки, в цілому у Сумській області, спостерігається прогресуюче природне скорочення населення як у міських поселеннях, так і у сільській місцевості. Однак, деяке покращення все таки спостерігається. Найгірший показник природного скорочення був зафікований у 2005 р. Саме цей рік є переломним у демографічній ситуації, як по області у цілому, так і у сільській місцевості та і містах. Вже з 2006 р. спостерігається його збільшення. Як видно з рис. 3, природне скорочення населення у сільській місцевості становило -20,3% населення, а у містах -12,1%. Протягом п'яти років ситуація поступово стабілізувалася і у 2010 р. природне скорочення в області становило -5,4%, у містах -8,4%, у сільській місцевості -14,5%.

Одним з чинників демографічної проблеми сучасної України та її регіонів є суттєве відставання від розвинених європейських країн за показником очікуваної тривалості життя. Різниця у тривалості життя чоловіків і жінок в Україні перевищує 11 років, тоді як в економічно розвинених країнах цей показник становить 5-6 років. Ризик смерті для чоловіка у 20-24 роки перевищує такий для жінки у 3,3 рази, а імовірність смерті у працездатному віці для чоловіка сягає 37% [1].

У Сумській області спостерігається поступове зростання середньої очікуваної тривалості життя чоловіків до 65 років, а жінок – до 75,7 років. Однак, негативний вплив на зростання середньої очікуваної тривалості життя може мати зростання смертності від онкозахворювань, ВІЛ та СНІДу, туберкульозу, захворюваність від яких не знижується вже протягом багатьох років. Крім цих показників, погіршення параметрів відтворення населення провокують такі демографічні чинники, як подальше старіння населення, зростання кількості людей похилого віку. У віковій структурі за останні роки спостерігається подальше старіння населення, внаслідок чого змінюються найважливіші показники його